

Franse Alpen op een Hollandse tekentafel

ERIK A. DE JONG

Een ontwerpopdracht uit 1813

Een groter contrast dan tussen het vlakke Hollandse land en het berglandschap van de Alpen bestaat niet. In 1813 speelden de Franse Alpen echter een belangrijke rol bij een van de grootste opdrachten die Nederlandse architecten ooit hebben gekregen: het ontwerp voor een monument ter ere van Napoleon op de onherbergzame bergpas van de Mont Cenis, als route tussen Frankrijk en Italië van groot strategisch en militair belang.

De opdracht voor het ontwerp kwam, als onderdeel van een prijsvraag in het hele Keizerrijk, binnen bij het Hollandsch Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten (opgericht in 1808) in Amsterdam. De vraag om deelname ging vergezeld van een kaart van de locatie. Er werd een gelegenheidscommissie geformeerd met Abraham van der Hart, stadsbouwmeester van Amsterdam (1747-1820), zijn leerling B.W.H. Ziesenis (1762-1820) en W. Bilderdijk (1756-1831). Hoe gingen de Hollandse ontwerpers met dit verzoek om? Het deed een beroep op een conceptueel vermogen dat ver af stond van hun alledaagse bouwpraktijk. Een dergelijk monument behoorde naar de theorie van de Franse academie tot de 'schone bouwkunst', de hoogst denkbare categorie in de architec-

tuur. Bovenal moest het monument gevisualiseerd worden in de vorm van architectuurtekeningen waarin schoonheid en perfectie werd nagestreefd.

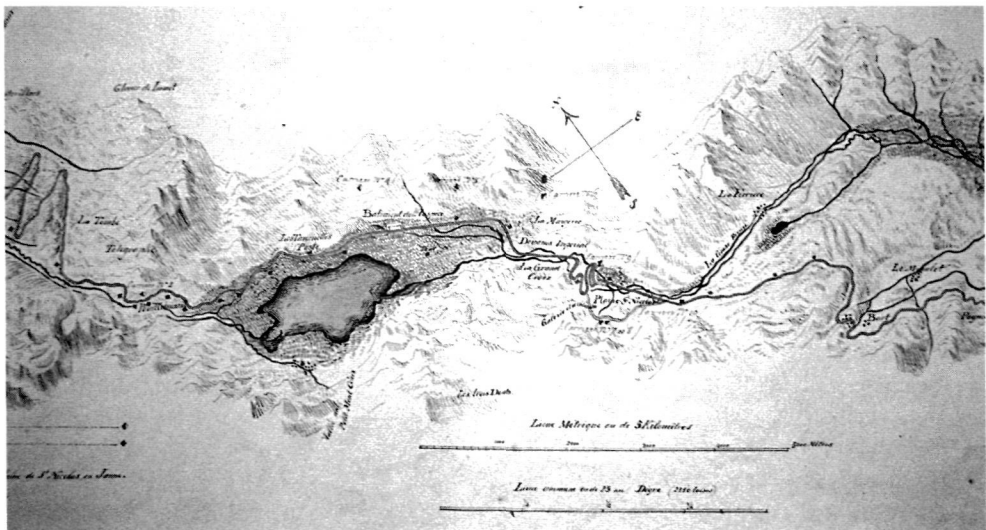
Uit de bestaande notulen en een opstel van Van der Hart kunnen we nagaan wat voor discussie zich op het 'Hollandsch' Instituut ontspoon. Allereerst gold onbekendheid met het berglandschap: geen van de ontwerpers was er ooit geweest. Voorzitter Cornelis Apostool las daarom op het Instituut voor uit zijn dagboekbeschrijvingen gemaakt tijdens een reis over de Mont Cenis in 1808. De schilder D. Dupré toonde zijn schilderijen van Alpenlandschappen. De reactie van de ontwerpers was korzelig: in plaats van schilderachtige verhalen, kunst en een onvolledige kaart, had men praktische gegevens nodig over klimaat, geologie en de te

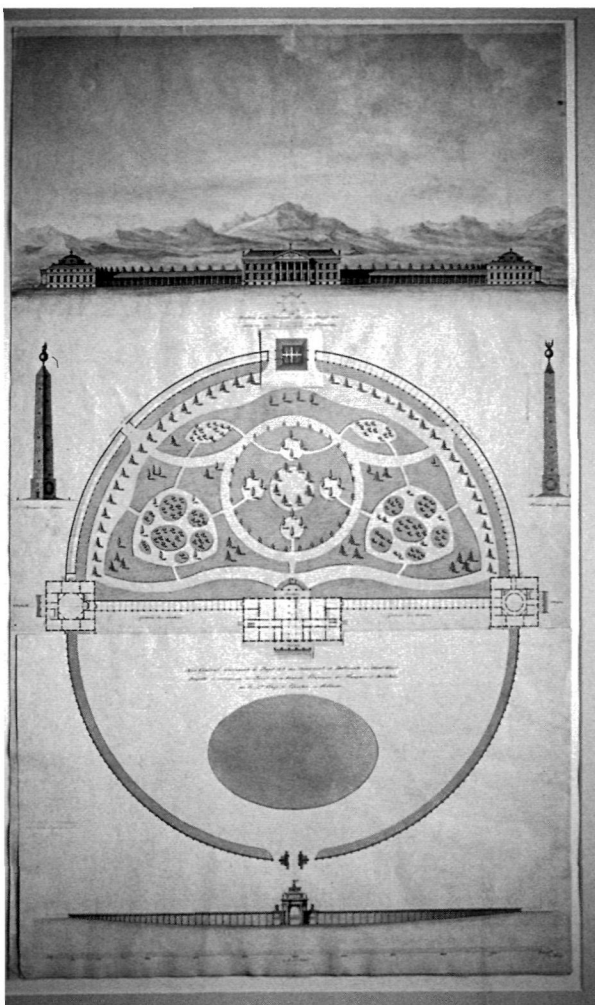
gebruiken materialen. Het te maken ontwerp vormde een krachtmeting met zowel de 'verheven' locatie en een weerbarstig klimaat als met de eis een architectuur te bedenken die symbolisch en bruikbaar diende te zijn.

Langzaam lijkt er in de instituutsvergaderingen een consensus te ontstaan. Een monument als dit moest vertellen over Napoleon, Deugd en Militarisme. Bovenal diende de architectuur zich te verhouden tot het berglandschap. Al denkend besepte men dat er of een brug geslagen diende te worden tussen materiële en ideële werkelijkheid of dat er ontwerpen geleverd moesten worden die verwarder waren van het praktisch mogelijke. In het laatste geval kon men maar één ding doen: dromen op papier.

Het is Abraham van der Hart die in zijn verslag de begrippen 'ideële architectuur' en 'inartificiele architectuur' introduceerde, doelend op de concepten van het 'natuurlijke' en het 'verhevende' die hij tijdens zijn ontwerp- en denkproces ontdekte. Van der Harts verschillende ontwerpen, alle uit 1814, tonen de evolutie van zijn denkbeelden. Allereerst ontwierp hij een centrale, cirkelvormige plattegrond, alsof er in het woeste Alpenlandschap een beschermde, ideale wereld gestalte diende te krijgen. Hierin speelden wisselend een obelisk of een triomfzuil een centrale rol, evenals een groots opgezet militair complex. Een belangrijke rol was weggelegd voor een monumentaal opgevat tuinenlandschap. Opvallend in Van der Harts presentatie is de aandacht voor de megalomane setting van het geheel. Het 'verheven' karakter van wat hij het 'ontzettende' gebergte noemde, was voor hem leidraad bij het zoeken naar oplossingen voor een even 'verheven' architectuur. Toch vormde dit, en ook een tweede ont-

Detail van het 'Plan au trait de la Route du Mont-Cenis pour faire connaitre la position des carrieres qui sont placés sur le plateau' (schaal 1:500 meter).

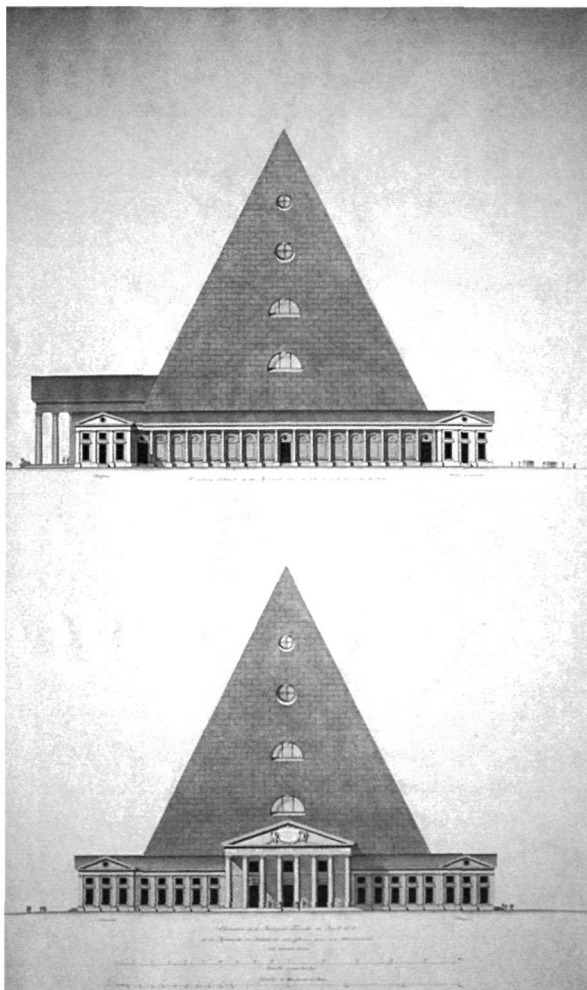
A. van der Hart, *Eerste ontwerp voor een monument ter ere van Napoleon op de Mont Cenis, met opgeplakte variant, potlood, inkt en waterverf, 78 x 46,5 centimeter.*

werp, niet de juiste oplossing. Immers, het 'verhevene' was een nieuw gegeven in de kunsttheorie en vertegenwoordigde een esthetische categorie die zich liet herken-

nen in eeuwenoude eikenbomen, in eeuwige sneeuw op bergtoppen, in een onbegrensd uitzicht, in overweldigende, angst-aanjagende landschappen waar geen spoor van cultuur te bekennen was. Kon architectuur daar eigenlijk wel mee wedijveren?

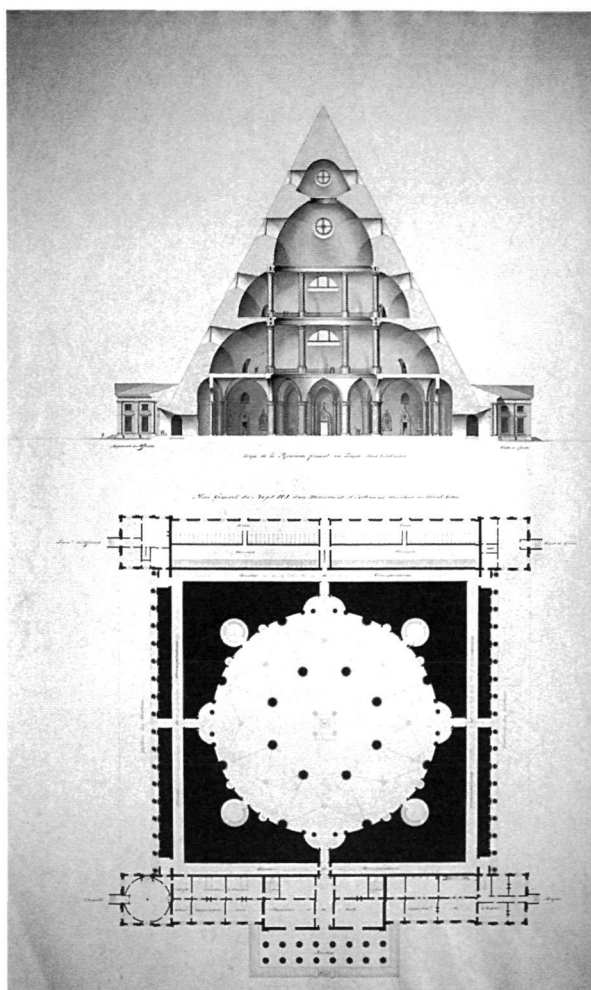
Van der Hart spreekt in zijn verslag uiteindelijk van een monument dat zou moeten verwijzen naar 'het reusachtige der gedenkstukken van de alleroudste tijden', naar 'cyclopische' architectuur: daarin lag de kracht van 'verheven' architectuur.

In Van der Harts laatste ontwerp zijn zowel tempel als piramide centrale thema's. De Egyptische piramide noemde hij een 'duister begraafplaats' en 'mausoleum'. In zijn toelichting spreekt hij over het feit dat deze vorm doet 'verbaasen': zijn architectuur moet 'werken' op het gevoel van de bezoeker. Het exterieur toont ons de piramide met een imposante portico. Zuilenstellingen en nissen met de namen van de Franse en Italiaanse departementen omgeven het geheel. De cyclopische architectuur van Egypte is hier gecombineerd met een samengaan van de klassieke schoonheid van 'later tijden'. Het geheel is onversierd, wat Van der Hart de beschrijving 'somber en statig' ingaf. De aardse en ontzagwekkende vorm wedijvert hier met de bergpieken, die overigens niet meer getekend worden. De schaal van de omgeving wordt enkel aangeduid door piepkleine mensfiguren. Functie en gebruik lijken geheel ter zijde te zijn geschoven. Niet alle tekeningen laten een even overtuigend perspectief zien. Dat geeft eens te meer aan hoe moeilijk de vertaling van een theoretische interpretatie naar de werkelijkheid van het papier was. Het interieur van dit ontwerp mag met recht 'verbaasing' opwekken. Gotische spitsbogen zorgen voor een sacraal en verheven effect, geholpen door licht dat uit de koepel valt,

A. van der Hart, *Derde ontwerp voor een monument ter ere van Napoleon op de Mont Cenis (de 'Piramide')*, potlood, inkt en waterverf, 81 x 53,5 centimeter.

elementen waarvoor de gotiek in diverse theorieën over het verhevene geprezen werd. Veranderende opvattingen over deze bouwstijl projecteerden in mysterieuze

A. van der Hart, *Derde ontwerp voor een monument ter ere van Napoleon op de Mont Cenis (de 'Piramide')*: het ontwerp voor het gotische interieur; potlood, inkt en waterverf, 81 x 53,5 centimeter.

kerkinterieurs ideeën van vergankelijkheid en het voorbijgaan van de tijd. Daarenboven kon de gotiek ook staan voor noordelijk karakter en noordelijke natuur. Van der

Harts ontwerp wil niets liever zijn dan een kleine wereldgeschiedenis van de bouwkunst bezuiden en benoorden de Mont Genis: de duurzame Egyptische piramide, zo oud als de natuur zelf, de nobele tempel uit de zuidelijke Italiaanse architectuur (eigenlijk: 'ideale' natuur in steen gevat) en de verheven noordelijke en 'natuurlijke' gotische architectuur volgen elkaar hier chronologisch op. Fraai getekend is zijn idee voor deze architectuur, groots en ontzagwekkend als de bergnatuur zelf.

Het nooit uitgevoerde ontwerp vormt een bewijs van het intellectuele talent van Van der Hart, die zijn verbeelding op papier tot grote hoogte bracht. Napoleons val verhinderde de uitvoering van de prijsvraag. Daarom berusten de Hollandse plannen en toelichtingen nog altijd in het archief van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

FRENCH ALPS ON A DUTCH DRAWING BOARD (1813)

In 1813 a design competition was organized for a monument in honor of Napoleon on the Mont Genis, a mountain pass between France and Italy. Dutch designers also participated, even though such a challenge exceeded their traditional practice. The architects faced a struggle with the geology, climate and topography of the Alpine landscape and with the almost impossible task to make their designs compete with its sublime glory.

NOOT

Een uitvoerige studie met verwijzingen en bibliografie is bij de auteur in voorbereiding.

LITERATUUR

- BLANCHARD, M. (1917). *Projet de monument sur le Mont Genis 1813*. *Revue des études napoléoniennes*, xii, pp. 171-179.
- BRUMMEL, K. (1993). *Denken en vormgeven aan het verhevende*. De prijsvraag voor een Monument op de Mont Genis (1813). Ongepubliceerde doctoraalscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam, Vakgroep Kunstgeschiedenis en Archeologie.
- EBBINGE WUBBEN, J.C. (1963). Een speurtocht door enige archieven naar bouwkundige ontwerpen uit het begin van de 19e eeuw. *Bulletin KNOB*, nr 16, pp. 73-88.
- JONG, E. DE (1993). *Stemming en geschiedenis aan Bernard Colenbrander* (ed.). *Stijl. Norm en handschrift in de Nederlandse architectuur van de negentiende en twintigste eeuw*. Rotterdam, pp. 106-110.
- JONG, E. DE (1995). De presentatie van het niet presenteerbare. *Het Bilderdijk-museum*. *Mededelingenblad* 12, pp. 1-8.
- JOURDAN, A. (1998). *Napoléon. Héros, imperator, mécène*. Paris, Aubier.
- NERDINGER, W., K.J. PHILIPP EN H.-P. SCHWARZ (1990). *Revolutionsarchitektur. Ein Aspekt der europäischen Architektur um 1800*. München.
- SWIGCHEM, C.A. VAN (1965). *Abraham van der Hart 1747-1820*. Architect/stadsbouwmeester van Amsterdam. Amsterdam.